

Dacii din Maramureș. Așezări fortificate și relații intercomunitare la sfârșitul epocii fierului¹

Aurel Rustoiu

Rezumat

Scopul acestui articol este de a preciza gradul de ocupare a depresiunii Maramureșului de către habitatele umane de la sfârșitul epocii fierului, raporturile acestora cu mediul geografic și resursele naturale, precum și modul de manifestare a relațiilor inter-comunitare și supra-regionale stabilite de comunitățile dacice din regiunea menționată. Statistica așezărilor pe tot parcursul epocii fierului indică o evoluție demografică constantă în toată această perioadă, modul în care au fost structurate habitatele umane depinzând de transformările sociale survenite la nivel regional și supra-regional în diverse etape istorice. Astfel, apariția așezărilor fortificate care au funcționat între sec. II a. Chr. - I/II p. Chr. (Malaja Kopanija, Solotvino, Oncești) corespunde modelului cultural specific elitelor din Dacia, care s-au manifestat istoric odată cu apariția Regatului dac. Exploatarea resurselor naturale și arheologia habitatelor din Maramureș indică faptul că în această regiune comunitățile dacice au dezvoltat un model social, politic și economic ierarhizat și inter-dependent. Astfel, comunitățile care au asigurat exploatarea resurselor naturale, în special a sării, s-au aflat într-o stare de dependență față de elitele regionale care stăpâneau centrul de putere de la Malaja Kopanija. Aceștia controlau distribuția și redistribuirea resurselor la scară regională și supra-regională. Produsele manufacturate provenind din zona Dunării mijlocii, meșterii originari din același spațiu, indică și direcțiile spre care se îndreptau interesele de natură diversă (economice, sociale, politice) ale elitelor de la Malaja Kopanija. În sfârșit, elita

războinică era conexată la modelul social din aria Regatului dac, după cum o demonstrează utilizarea unor seturi de simboluri și ideologii comune. Toată această structură ierarhică s-a prăbușit odată cu dispariția Regatului dac din vremea lui Decebal în urma cuceririi romane. Ca urmare și așezările fortificate din Maramureș au dispărut odată cu elitele care le-au creat, în ciuda faptului că această regiune nu a fost inclusă în provincia romană.

Cuvinte-cheie: epoca fierului, daci, Maramureș, sare, așezări, fortificații.

Abstract

The article aims to discuss the density of human habitation in the Maramureș depression at the end of the Iron Age, as well as the settlements' relationships with the landscape and natural resources, and the nature of the inter-community connections established by the local Dacian communities at regional and inter-regional level. The statistical analysis of the Iron Age settlements indicates a constant demographic evolution throughout this period, so the manner in which the human habitation was organized largely reflect the social transformations which occurred at regional and supra-regional level during different historical stages. For example, the appearance of fortified settlements in the 2nd century BC - 1st century AD (Malaja Kopanija, Solotvino, Oncești) matches the cultural model specific to the Dacian elites, which corresponded to the development of the Dacian kingdom. The exploitation of natural resources and the

¹ Această lucrare a fost realizată în cadrul grantului CNCS - UEFISCDI, no. PN-III-P4-ID-PCE-2016-0353, în cadrul PNCDI III, finanțat de Ministerul Cercetării și Inovării (This work was supported by a grant of Ministry of Research and Innovation, CNCS - UEFISCDI, project number PN-III-P4-ID-PCE-2016-0353, within PNCDI III).

archaeology of human habitation in Maramureș indicate that the local Dacian communities developed a hierarchic social, political and economic model which was also well structured. For example, the communities which exploited natural resources, especially salt, were largely dependent on the regional elites who controlled the centre of power at Malaja Kopanija. The latter also controlled a range of distribution networks at both regional and supra-regional level. The presence of manufactured goods and craftsmen originating from the middle Danube region point to the areas which attracted the social-political and economic interest of the

elites from Malaja Kopanija. Lastly, the use of a specific symbolic language and ideology suggests that the local warlike elites were well connected to the social model of the Dacian kingdom. However, this social hierarchy collapsed due to the dissolution of the Dacian kingdom of Decebalus following the Roman conquest. Consequently, the fortified settlements from Maramureș also disappeared together with the elites who established them, even if the region in question was not included into the new Roman province.

Keywords: Iron Age, Dacians, Maramureș, salt, settlements, fortifications.

INTRODUCERE

Prima consemnare istorică a dacilor i se datorează lui C. Julius Caesar (care utilizează informații preluate de la Poseidonios) în contextul descrierii întinderii Pădurii Hercinice: „Pădurea începe de la hotarele helveților, nemeților și rauracilor și, mergând paralel cu Dunărea, ajunge până la hotarele dacilor și ale anarților; de aici cotește la stânga depărtându-se de fluviu, și, datorită întinderii ei, atinge hotarele multor neamuri” (B.G. VI, 25). Strabo la rândul său, utilizând aceleași surse,

preciza că geții, care se învecinau cu suebii, ocupau un teritoriu mărginit la sud de fluviul Istros și la nord de Munții Pădurii Hercinice, ocupând și o parte dintre acești munți. Apoi spre răsărit acest teritoriu, la început îngust, se lărgea ajungând până la tyrageti, fără ca limitele sale nordice să fie cunoscute cu precizie (VII, 3, 1 (C. 294-295)). Prin urmare, frontiera vestică a teritoriului locuit de comunitățile dacice se afla în sec. I a. Chr. în zona cuprinsă între cotul Dunării Mijlocii și munții situați spre nord, în sud-vestul Slovaciei de astăzi, de unde se extindea apoi spre răsărit în zonele joase de câmpie și de-a lungul munților. Un secol mai târziu, într-o vreme în care configurația etnică a regiunii respective cunoscuse deja o serie de modificări, Plinius cel Bătrân preciza faptul că zonele de câmpie erau stăpânite de sarmații iazigi, iar munții și pădurile de către daci (Nat. Hist. IV, 12 (25), 80).

Toate aceste consemnări indică faptul că depresiunea Maramureșului (fig. 1) a făcut parte din teritoriul locuit de dacii consemnați în izvoarele antice, de la Poseidonios și C. Julius Caesar în sec. I a. Chr., la Strabo și Plinius cel Bătrân în sec. I p. Chr. Scopul acestui articol este de a

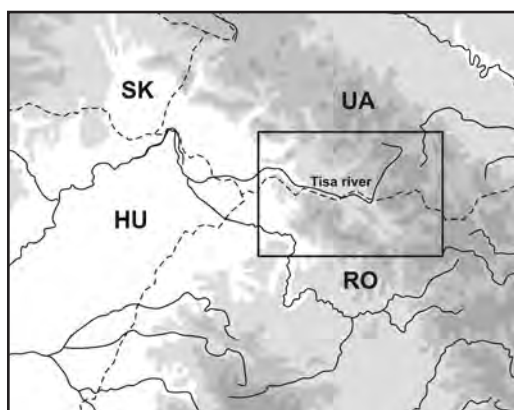

FIG. 1. Localizarea depresiunii Maramureșului.
FIG. 1. Location of the Maramureș depression.

preciza, în special pe baza datelor arheologice acumulate în ultimii ani, gradul de ocupare a regiunii de către habitatele umane de la sfârșitul epocii fierului și raporturile acestora cu mediul geografic și resursele naturale. De asemenea, mă voi referi la natura relațiilor stabilite între comunitățile dacice din această depresiune și la conexiunile acestora cu regiunile învecinate.

În urmă cu mai multe decenii profesorul Ion Niculiță a abordat la rândul său, din perspective diferite, probleme legate de arheologia epocii fierului din aceste regiuni. Tocmai de aceea, articolul de față constituie un bun prilej de a-l omagia pe ilustrul profesor de la Chișinău pe care am avut ocazia să-l întâlnesc pentru prima dată în urmă cu aproape trei decenii. Mai apoi, ne-am desfășurat activitatea științifică împreună, vreme îndelungată, în cadrul Institutului Român de Tracologie din București.

ISTORICUL CERCETĂRILOR PRIVIND AȘEZĂRILE CELEI DE A DOUA VÂRSTE A FIERULUI DIN MARAMUREȘ

Sursele pe care se bazează această analiză sunt în primul rând de natură arheologică. Dacă până nu demult singurul sit din Maramureș aparținând celei de a doua vârstă a fierului (sec. I a. Chr. - I p. Chr.) era cel sondat în anii 1960 la Oncești (Daicoviciu, Bandula, Glodariu 1965), astăzi dispunem de informații mult mai consistente datorate cercetărilor efectuate în așezările de la Malaja Kopanija, Solutvino (Slatina)-„Cetate” și Bila Tserkva (Biserica Albă)-„Dealul Mănăstirii”, de pe malul drept al Tisei (fig. 2).

Cercetarea așezării fortificate de la Malaja Kopanija (care a funcționat din

sec. II a. Chr. până la începutul sec. II p. Chr.) și a necropolei corespunzătoare acesteia, reprezentând o adevărată „poartă” a Maramureșului la sfârșitul celei de a doua vârstă a fierului (fig. 3), s-a datorat eforturilor de mai multe decenii ale lui V. Kotigoroško (Kotigoroško 1991; Kotigoroško 1995; Kotigoroško 2009; Kotigoroško 2015 etc.). Acesta, urmat apoi de J. Kobal, au elaborat și primele studii de sinteză asupra descoperirilor din cea de a doua vârstă a fierului din această regiune (Kotigoroško 1989; Kotigoroško 1991; Kotigoroško 1995; Kobal 1996).

Stațiunea arheologică de la Solutvino, punctul „Cetate”, a fost cercetată în mai multe etape (fig. 4). Astfel, ea a fost identificată în 1965, dar primele săpături sistematice au fost efectuate în 1967 de un colectiv condus de P.P. Bârnea de la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a RSSM. Din păcate, rezultatele acestor investigații au rămas inedite (Бырня 1968). O serie de precizări au fost aduse de I.T. Niculiță în urmă cu mai bine de trei decenii (Никулицэ 1987, 211-213). O nouă etapă a cercetării sitului de la Solutvino este marcată de sondajele efectuate de V.V. Kotigoroško în anul 1986 (Kotigoroško 1989, 23-24, fig. 2, pl. 6; Kotigoroško 1995, 72). Ele au fost urmate, cu precizări mai detaliate asupra stratigrafiei și caracterul sitului, de săpăturile desfășurate în anii 1991-1993 de către J. Kobal (Kobal 1995-1996). Însă cercetările cele mai ample au fost efectuate de către V. Vasiliev și A. Rustoiu în anii 1996 și 1998-1999 (Vasiliev et al. 2002).

Toate aceste investigații au evidențiat că așezarea de la Solutvino, situată pe terasa înaltă din stânga râului Tisa, a fost locuită în mai multe perioade istorice. Prima așezare din epoca fierului a fost datată în

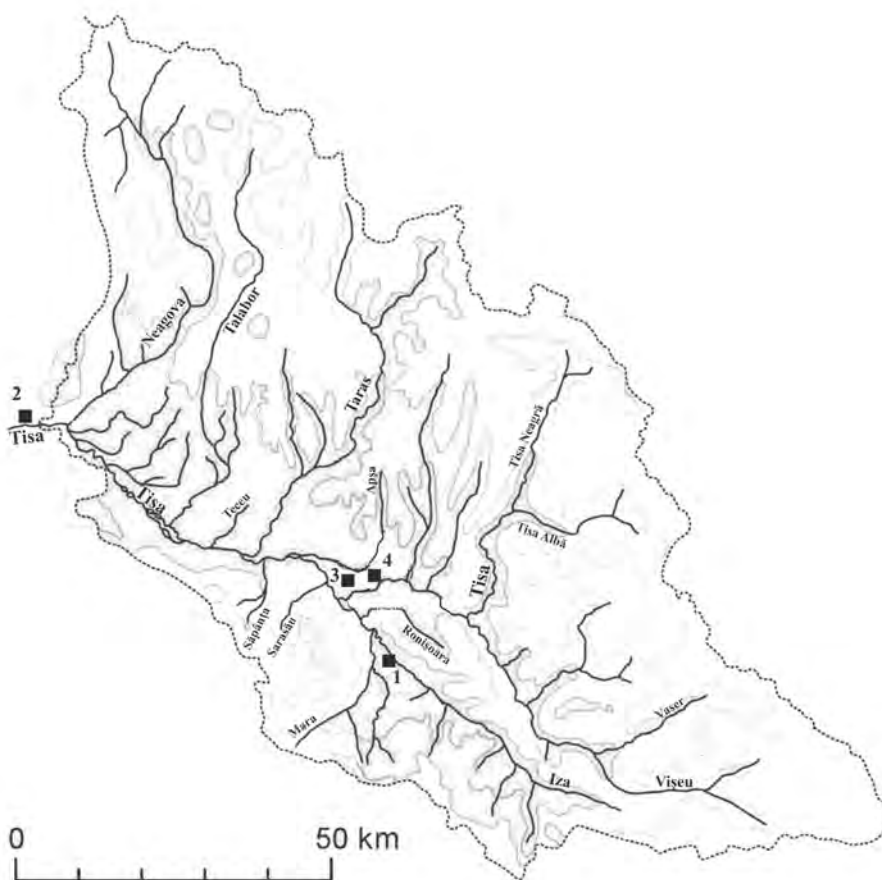

FIG. 2. Aria de răspândire a așezărilor de la sfârșitul epocii fierului din Maramureș (sec. II a. Chr. - sec. I/II p. Chr.).

FIG. 2. Distribution of the settlements in Maramureș at the end of the Iron Age (2nd c. BC - 1st/2nd c. AD).
1 - Oncești; 2 - Malaja Kopanija; 3 - Solotvino; 4 - Bila Tserkva.

sec. IV-III a. Chr., ea fiind fortificată cu un val de pământ cu palisadă și șanț în față. În sec. I a. Chr. - I p. Chr. pe același loc a luat naștere și a funcționat o nouă așezare, care a fost prevăzută cu o fortificație similară.

Situl arheologic de la Bila Tserkva (fig. 5) a fost sondat pentru prima dată în anul 1996 de către G. Lazin și V. Marina (Lazin, Marina 1999). Săpăturile sistematice de amploare au demarat însă în anul 2000 și au continuat în anii 2001-2002. Ele au fost efectuate de V. Vasilev și A. Rustoiu.

Rezultatele acestor investigații au rămas în cea mai mare parte inedite (vezi date sumare la Rustoiu 2008, 80-86 etc.). V. Vasilev a publicat în ultimii ani o serie de date privind fortificația și primul nivel de locuire aparținând Ha C-D (Vasilev 2003; Vasilev 2007). Din punct de vedere stratigrafic, la Bila Tserkva a fost identificat un nivel corespunzător unei așezări de la sfârșitul primei vârste a fierului și un alt nivel aparținând unei așezări fortificate din sec. IV-III a. Chr. S-a constatat însă și

FIG. 3. Așezarea fortificată de la Malaja Kopanija dominând valea Tisei la ieșirea din depresiunea Maramureșului.

FIG. 3. The fortified settlement at Malaja Kopanija dominating the Tisza valley as the river leaves the Maramureș depression.

o locuire sporadică, de caracter rural, de la sfârșitul celei de a doua vârste a fierului. Ea corespunde locuirii din așezarea de la Solotvino aflată la doar câțiva km în aval pe malul Tisei.

Iată așadar că cercetările din principalele situri dacice identificate în Maramureș au cunoscut o amploare suficientă pentru ca informațiile furnizate de aceste investigații să permită abordarea temei de față. La acestea se adaugă datele oferite de cercetările din spațiile imediat învecinate sau din cele mai îndepărtate care permit la rândul lor raportarea materialelor maramureșene la alte zone geo-culturale. Geografia zonei a jucat la rândul său un rol important în evoluția și organizarea habitatelor. De aceea, este necesară o schițare, fie și sumară, a principalelor caracteristici.

GEOGRAFIA, RESURSELE NATURALE ȘI DIFUZIUNEA HABITATELOR DIN DEPRESIUNEA MARAMUREȘULUI

Maramureșul constituie una dintre cele mai mari depresiuni din zona intra-carpatică, având o suprafață de circa 10.000 km². Orientată pe direcția nord-vest – sud-est, ea se întinde pe teritoriul actual al României și al Ucrainei Transcarpatice și este clar delimitată din punct de vedere geomorfologic de lanțuri de munți cu înălțimi variabile² (fig. 1).

Din punct de vedere hidrografic, Maramureșul este împărțit în două jumătăți inegale de cursul superior al Tisei, care curge de la est spre vest și care

2 Pentru geografia depresiunii Maramureș vezi: Posea et al. 1982; Oancea et al. 1987; Hamar, Sárkány-Kiss 1999; Posea 2005; Corpade 2011; Popa 1970, 34-41; Kacsó 2011, 66-77 etc.

FIG. 4. Așezarea fortificată de la Solotvino (Slatina).
FIG. 4. The fortified settlement at Solotvino (Slatina).

FIG. 5. Așezarea fortificată de la Bila Tserkva (Biserica Albă).
FIG. 5. The fortified settlement at Bila Tserkva (Biserica Albă).

părăsește depresiunea printr-un defileu scurt. Dinspre sud, Tisa primește doi afluenți importanți: Vișeu și Iza. Afluenții dinspre nord ai Tisei sunt mai numeroși. Toate aceste văi sunt despărțite între ele de culmi deluroase. Ele împart întreaga regiune în micro-zone geografice care au avut în trecut un rol important în organizarea așezărilor umane și a teritoriului lor economic. În zona Sighetului, la vărsarea Izei în râul Tisa, relieful se deschide într-o câmpie mai largă, care măsoară în lățime până la 4-5 km, pentru a se îngusta apoi treptat până la Hust (fig. 6).

În ciuda reliefului care conferă întregii depresiuni un aspect de izolare față de regiunile învecinate, Maramureșul comunică cu zonele din jur prin intermediul unor pasuri și trecători care au fost utilizate și în vechime. Astfel, accesul cel mai lesnicios înspre și în afara acestui ținut se realiza pe Tisa, prin așa-numita „Poartă a Hustului” sau a Maramureșului. De altfel, nu este întâmplător faptul că la sfârșitul celei de a doua vârste a fierului, în epoca Regatului dac, accesul pe această rută era controlat de așezarea și fortificația de la Malaja Kopanija, iar în evul mediu același drum era străjuit de cetatea de la Hust (fig. 7).

Spre est și sud-est, în ciuda faptului că munții au înălțimi de peste 2000 m, iar lățimea lanțului montan este de cca. 100 km, accesul se realiza pe văile unor râuri maramureșene până la izvoarele lor, iar apoi traversându-se pasuri montane, drumurile coborau pe râurile din Moldova (vezi Dragoman et al. 2015; Popa 1970, 240-247; Sălăgean 2006, 198-201 etc.).

Vegetația este influențată la rândul său de relieful deluros și montan al depresiunii. Astăzi numeroase zone sunt defrișate, dar la sfârșitul sec. al XVIII-lea pădurile ocupau suprafețe mai întinse, cum de altfel

FIG. 6. Confluența râului Iza cu Tisa la Sighet, zona în care se concentrează așezările din epoca fierului. Pe malul opus se ridică terasa pe care se situează așezarea de la Soltvino (fotografie din prima parte a sec. XX, după Google images).

FIG. 6. Confluence of the Iza and Tisza rivers at Sighet, the area with a high concentration of Iron Age settlements. On the opposite bank is the high terrace where the Soltvino settlement is located (photo dated to the first half of the 20th century, after Google Images).

FIG. 7. „Poarta Maramureșului” de la Hust și ruta de circulație pe Tisa. 1 - Așezarea fortificată de la Malaja Kopanija; 2 - cetatea medievală de la Hust.

FIG. 7. “The Maramureș Gate” at Hust and the route on the Tisa. 1 - Fortified settlement at Malaja Kopanija; 2 - the medieval fortress at Hust.

FIG. 8. Așezările de la Solotvino (sus) și Bila Tserkva (jos) pe hărțile jusefine.

FIG. 8. The settlements at Solotvino (above) and Bila Tserkva (below) on the Military Mapping Survey of Austrian Empire.

apare destul de evident în hărțile austriece din acea perioadă (fig. 8) (Josephinische Landesaufnahme 2014). Coborând și mai mult în timp, o diplomă medievală din 1299 amintește o vânatoare a regelui Ungariei în Maramureș și ulterior „pădurea regală” din aceeași regiune (Popa 1970, 45-46). În sfârșit, pădurile Maramureșului făceau parte probabil din „silva Hercinia” pe care o descria C. Iulius Caesar în sec. I a. Chr. Analizele asupra paleo-mediului realizate în ultimii ani în zona bazinului Tisei superioare oferă la rândul lor o serie de informații privind reconstituirea mediului natural din ultimele milenii (Willis et al. 1998; Sümegi 1999; Sümegi et al. 2002; Feurdean et al. 2012). Astfel, peisajul vegetal a evoluat în funcție de schimbările climatice macro- sau micro-regionale, la care s-a adăugat la un moment dat impactul uman care a determinat schimbări profunde în aspectul general al mediului natural (Feurdean, Astaloș 2005; Fărcaș et al. 2013).

Prin urmare, regimul terenurilor și al vegetației a depins în trecut, printre altele, de gradul de ocupare a regiunii și de densitatea așezărilor. După cum observăm cu altă ocazie, în urma analizei statistice a descoperirilor din Maramureș, factorul uman a avut un impact diferit asupra mediului natural, iar acesta s-a manifestat în funcție de intensitatea cu care a fost locuită depresiunea în ansamblul său (Rustoiu 2019). S-a putut constata faptul că în perioada mijlocie și târzie a epocii bronzului (pe parcursul mileniului II a. Chr.), precum și la începutul evului mediu, Maramureșul a cunoscut perioade de creștere demografică. Numărul așezărilor a fost mai ridicat decât în alte perioade, iar regiunea în discuție a fost ocupată de comunități umane pe aproape toată întinderea sa (fig. 9).

Dimpotrivă, în alte perioade istorice locuirea a fost sporadică și probabil că mediul natural a evoluat fără a fi influențat de intervenții antropice semnificative. Așa a fost cazul în neolitic, epoca timpurie a bronzului sau în cea a migrațiilor din mileniul I p. Chr., când spații întinse din depresiune au fost neocupate.

În acest context, perioada epocii fierului prezintă un aspect particular. Intensitatea locuirii pe parcursul mileniului I a. Chr. și la începutul erei noi, reflectată în media așezărilor/secol, a fost relativ constantă, deși se observă un regres demografic față de perioada epocii bronzului. Acest fapt sugerează continuitatea de locuire a acelorași comunități pe durata întregii perioade menționate, până la începutul epocii romane. Pe de altă parte, așezările au fost dispuse mai ales în zona Sighetului, regiune în care s-a constatat o concentrare a habitatelor umane pe parcursul tuturor epocilor istorice. În sfârșit, epoca fierului a cunoscut fenomene noi în organizarea comunităților. Așezările fortificate constituie expresia acestor transformări. Ele ilustrează apariția unor structuri sociale diferite de cele caracteristice mediului rural anterior sau posterior acestei perioade. De asemenea, se poate intui un mod specific, diferit de cel din alte perioade, de organizare a teritoriilor așezărilor și de exploatare a terenurilor și resurselor naturale.

Modul de dispunere a habitatelor umane și de ocupare a spațiului a depins și de resursele naturale ale depresiunii Maramureșului. Intensitatea exploatărilor și varietatea resurselor valorificate au fost diferite de la o epocă la alta. Printre mineralele care au avut probabil rolul economic cel mai important se numără metalele neferoase și sarea.

Age	Chronology	No. settlements	Average/century
Neolithic	7000/6000-	12	0,34
	3500 BC		
EBA	3500-	2	0,14
	2200/2100 BC		
M/LBA	2200/2100-	40	4
	1100 BC		
Ha A-B	1100-750 BC	4	1,14
Ha C-D	750-400 BC	7	2
LT B-C	400-125 BC	3	1,5
	125 BC – AD		
LT D	106	3	1,5
Roman period	106-300 AD	5	2,5
Migration period	300-900 AD	3	0,42
Middle Age	900-1400 AD	100	20

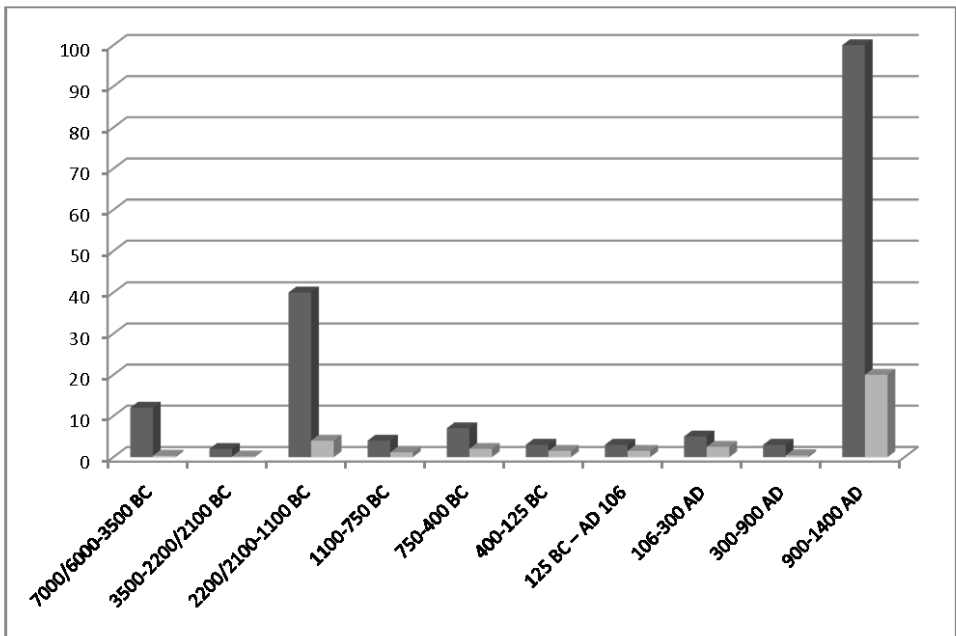

FIG. 9. Statistica așezărilor din Maramureș de-a lungul fiecărei perioade istorice. Negru: număr de așezări; gri: raport număr/secol.

FIG. 9. Statistics of the settlements from Maramureș during each historical period. Black: number of settlements / period; grey: average number/century.

Zăcămintele complexe de cupru asociate cu zinc, plumb etc. au fost documentate în partea de sud-est a depresiunii Maramureșului. De asemenea, zăcămintele de aur sunt consemnate în

sudul depresiunii, dar și pe Tisa în masivul Rachiv (Kacsó 2011, 78-82; Kacsó 2013, 225-226). Nu se poate aprecia însă în ce măsură și cu ce intensitate au fost exploatate și valorificate economic aceste resurse

FIG. 10. Salina de la Solotvino în prima parte a sec. XX (după Google Images).

FIG. 10. Salt mine at Solotvino in the first half of the 20th century (after Google Images).

în diferite perioade istorice. Zonele cu zăcămintele par a fi fost locuite mai intens doar pe parcursul epocii bronzului și la începutul primei vârste a fierului. Prin urmare, este posibil ca unele dintre aceste zăcămintele să fi fost fructificate prin exploatarea de suprafață mai ales în perioadele respective, însă argumente arheologice directe (exploatarea de suprafață datată prin materiale arheologice, cuptoare de redus minereu etc.) nu există deocamdată.

O situație asemănătoare se poate constata și în ceea ce privește exploatarea și prelucrarea fierului. Zăcămintele de oxizi de fier care se află la suprafață sau la mică adâncime au fost exploatate cu mijloace simple, iar minereurile au fost reduse în apropierea zonelor de extracție. În depreșiunea Maramureșului au fost semnificate astfel de zăcămintele de fier la Botiza și Budești, în partea de sud a regiunii. Dar

urmele de exploatare și de reducere a minereurilor lipsesc, spre deosebire, spre exemplu, de zona de răsărit a Transilvaniei unde s-a observat existența unui adevărat sector siderurgic în a doua vârstă a fierului și în epocile următoare (Glodariu, Iaroslavschi 1979, 23-25; Iaroslavschi 1997, 21). Cu o singură excepție, în așezările din Maramureș nu au fost descoperite până acum nici urme de prelucrare a metalelor în făurării sau al unor activități meșteșugărești de amploare. Principalul centru artizanal care a aprovizionat comunitățile dacice maramureșene, inclusiv cu produse metalurgice, a fost cel de la Malaja Kopanija, unde săpăturile efectuate de V. Kotigoroško au scos la iveală urmele unor ateliere de făurărie. Materia primă trebuie să fi fost furnizată de topitorii locale.

Sarea a jucat probabil rolul economic cel mai important. Și în acest caz,

argumentele directe ale exploatării sării în diverse etape istorice sunt puține, iar efectele valorificării ei nu pot fi decât intuite. Zăcămintele de sare gemă de suprafață din depresiunea Maramureșului sunt numeroase. Ele sunt semnalate la Ocna Șugatag, Coștiui și Slătioara, la sud de Tisa ori la Sopotvino (Slatina) și Nereșnița în Maramureșul de Nord (fig. 10). De asemenea, numeroase izvoare cu concentrație ridicată de sare sunt documentate de-a lungul Izei și al unor afluenți ai săi, precum și pe văile unor râuri de la nord de Tisa (Kacsó 2011, 83; Kacsó 2013).

În anul 1817, într-o mină de sare deschisă de autoritățile austriece în apropiere de Nereșnița, la nord de Tisa, au fost descoperite instrumente și instalații de lemn utilizate la extragerea sării. Datarea cu radiocarbon și dendrocronologia pieșelor în discuție a relevat faptul că majoritatea acestora se încadrează într-un interval de timp corespunzător sec. XII-X a. Chr., un singur obiect (o scară de lemn) fiind mai târziu, din sec. VIII-X p. Chr. (Harding 2011). Prin urmare aceste urme de exploatare nu datează din a doua vârstă a fierului așa cum presupuneam cu altă ocazie (Rustoiu 2002, 77; Rustoiu 2003; Rustoiu 2005). Totuși pentru perioada finală a celei de a doua vârste a fierului, contextul arheologic general indică o organizare globală a exploatării și a controlului distribuirii acestor resurse.

DACII ȘI SAREA

O situație semnificativă privind modul de organizare a exploatărilor și a distribuirii sării maramureșene pare să se contureze la

sfârșitul celei de a doua vârste a fierului, în epoca Regatului dac.

Așezarea de la Sopotvino (Slatina) se află situată în imediata apropiere a salinelor (vezi Rustoiu 2002a; Rustoiu 2005). De aceea s-a presupus că una dintre activitățile economice de bază ale comunității respective a fost constituită de extragerea și comercializarea sării. Cu toate acestea, din inventarul așezării lipsesc piese care să argumenteze inițierea unor schimburi economice susținute la distanță³.

Astfel de materiale sunt prezente însă din abundență în așezarea fortificată de la Malaja Kopanija. Aceasta era situată pe un mamelon înalt din dreapta Tisei, la cca 60 km în aval de Sopotvino (Slatina), în punctul în care apele Tisei părăsesc depresiunea Maramureșului pentru a uda apoi câmpia maghiară. Beneficiind de o poziție strategică deosebită (vezi fig. 7), dacii de la Malaja Kopanija au controlat întreaga circulație desfășurată pe Tisa și comerțul cu sare (aceeași opinie era împărtășită și de Kotigoroško 1991, 130). Aceasta era transportată probabil cu plutele spre Pannonia, la fel ca mai târziu în evul mediu, buștenii din care erau confecționate aceste ambarcațiuni constituind la rândul lor o marfă de preț (Popa 1970, 131). „Monopolul” asupra comerțului cu sare a determinat înflorirea economică a așezării, fapt reflectat în marele număr de artefacte „celtice” datate în sec. I a. Chr. și provinciale romane în sec. I p. Chr. Aceeași prosperitate este reflectată și de activitatea a numeroși artiști, unii dintre ei originari din regiunea Dunării Mijlocii. Cel puțin o parte a artefactelor de tip central-european („celtice” sau „romane”) au fost produse la Malaja

3 Apariția sporadică a unor fragmente ceramice pictate sau provenind de la alte tipuri de vase având analogii în mediul celtic de la Dunărea Mijlocie nu constituie argumente suficiente.

Kopanija de acești meșteri. Spre exemplu, o fibulă romană de tip puternic profilat în curs de prelucrare atestă, în sec. I p. Chr., activitatea unui meșter bronzier venit din Imperiul Roman, probabil din provincia Pannonia. Numărul mare de fibule de tip puternic profilat descoperite la Malaja Kopanija ilustrează amploarea producției pieselor respective (Kotigoroško 2002, 135-154, pl. 3-4; Rustoiu 2002b, 79).

În fine, circulația monetară din așezarea de la Malaja Kopanija indică controlul exercitat de elitele din acest centru de putere asupra distribuției resurselor naturale și conexiunile la distanțe mari. Au fost descoperite peste 130 de monede (Kolníková, Kotigoroško 2011). Ele sunt de tip Vel'ko Bistrec (nordul Slovaciei), de tip Medieșu Aurit (cele mai numeroase din întreaga colecție numismatică, fapt care a dus la presupunerea că au fost emise la Malaja Kopanija), de tip Sirmium, monede republicane romane (printre care denari din colonia Nemausus din sudul Galliei), drachme din Dyrhachium și Apollonia, o monedă de la Mesambria și monede imperiale romane (Kotigoroško 1991, 130). Acestor emisiuni monetare li se adaugă două tezaure descoperite pe malul stâng al Tisei (în imediata vecinătate a așezării de la Malaja Kopanija) la Gudja și Korolevo. Acesta din urmă, cuprindea 11 drachme emise de Apollonia, 12 drachme din Dyrhachium, 2 tetradrachme thasiene și 11 denari republicani romani (Kobal 1996, 176, fig. 18).

Controlul exercitat de „stăpânii” din așezarea de la Malaja Kopanija explică, într-o anumită măsură, „sărăcia” importurilor din ultimul nivel dacic de la Solotvino-„Cetate”. Acestea din urmă, atâtea câte au fost descoperite, au ajuns la Solotvino probabil „redistribuite” de

elitele și liderii comunității de la Malaja Kopanija. Această situație ar putea sugera o relație de subordonare (economică ?, politică ?) a dacilor de la Solotvino față de cei din așezarea de la Malaja Kopanija. În acest context, mica cetățuie de la Oncești, situată pe culmea care desparte valea Izei de valea Ronișoarei, pare a fi un avanpost înaintat având rolul de a controla exploatarea de sare din zona respectivă, cum sunt cele de la Coștiui sau Ocna Șugatag.

CONCLUZII

Din punct de vedere geografic, așezările dacice de la sfârșitul celei de a doua vârste a fierului din Maramureș se concentrează mai ales pe cursul Tisei, în zona Sighetului, unde relieful se deschide într-un culoar mai larg. Statistica așezărilor pe tot parcursul epocii fierului indică o evoluție demografică constantă în toată această perioadă, modul în care au fost structurate habitatele umane depinzând de transformările sociale survenite la nivel regional și supra-regional în diverse etape istorice.

Astfel, apariția așezărilor fortificate care au funcționat pe parcursul sec. II a. Chr. - I/II p. Chr. corespunde modelului cultural specific elitelor din Dacia, care s-au manifestat istoric odată cu apariția Regatului dac. În perioada respectivă pe tot cuprinsul Daciei apar centre de putere regionale și micro-regionale care se deosebesc prin structura și aspectul lor de așezările rurale anterioare. Este vorba de așezări fortificate, având în interiorul incintelor construcții civile și religioase, iar uneori ateliere meșteșugărești. Aceste așezări coagulară în jurul lor și eforturile economice ale comunităților dintr-o regiune geografică delimitată. În aceste condiții, este

firesc ca numărul „importurilor” din alte zone să fie mai semnificativ.

Situația geografică, exploatarea resurselor naturale și arheologia habitatelor din Maramureș indică faptul că în această regiune comunitățile dacice au dezvoltat un model social, politic și economic ierarhizat și inter-dependent. Astfel, comunitățile din depresiune care au asigurat exploatarea resurselor naturale, în special a sării, s-au aflat într-o stare de dependență față de elitele regionale care stăpâneau centrul de putere de la Malaja Kopanija. Aceștia controlau distribuția și redistribuirea resurselor la scară regională și supra-regională. Produsele manufacturate provenind din zona Dunării Mijlocii, mai apoi din provincia Pannonia, meșterii originari din același spațiu, indică și direcțiile spre care se îndreptau interesele de natură diversă (economice, sociale, politice) ale elitelor de la Malaja Kopanija.

În sfârșit, elita războinică la care mă refer, stăpânii regiunii în discuție, era conectată la modelul social din aria Regatului

dac, după cum o demonstrează utilizarea unor seturi de simboluri și ideologii comune. Un reper important în acest sens îl constituie prezența panopliilor de arme tipice așa-numitului grup Padea-Panagjurski kolonii, conținând spade de tip LT, lănci, pumnale curbe (sica) și scuturi, alături de echipamente ecuestre, atât în necropola așezării de la Malaja Kopanija, cât și în așezarea de la Solotvino. Spre sfârșitul sec. I p. Chr., elitele sociale ale comunității de la Malaja Kopanija includ și o componentă germanică, la fel cu se întâmplă în aceeași perioadă la Zemplin în sud-estul Slovaciei, după cum o sugerează apariția unor înmormântări având în inventare garnituri vestimentare de origine nordică⁴.

Toată această structură ierarhică s-a prăbușit odată cu dispariția Regatului dac din vremea lui Decebal în urma cuceririi romane. Ca urmare și așezările fortificate din Maramureș au dispărut odată cu elitele care le-au creat, în ciuda faptului că această regiune nu a fost inclusă în provincia romană.

BIBLIOGRAFIE

- Budinský-Krička, Lamiová-Schmiedlová 1990:** V. Budinský-Krička, M. Lamiová-Schmiedlová, A late 1st century BC - 2nd century AD cemetery at Zemplin. *Slovenská archeológia* 38/2, 1990, 245-344.
- Corpade 2011:** A.-M. Corpade, Mediu real, mediu perceput și comportament uman în depresiunea Maramureșului. Rezumatul tezei de doctorat. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Facultatea de Geografie (Cluj-Napoca 2011).
- Daicoviciu, Bandula, Glodariu 1965:** H. Daicoviciu, O. Bandula, I. Glodariu, Cercetările de la Oncești din Maramureș. Studii și cercetări maramureșene, 1 (Baia Mare 1965).
- Dragoman et al. 2015:** R.-A. Dragoman, D. Pop, B. Bobină, M. Ardeleanu, C. Șuteu, C. Astaloș, V. Săsăran, O arheologie a munților din Maramureș, România: cercetările din 2014 și 2015. *Marmatia* 12, 2015, 197-234.

⁴ Pentru necropola de la Zemplin vezi: Budinský-Krička, Lamiová-Schmiedlová 1990; pentru necropola de la Malaja Kopanija a se vedea pe larg Kotigoroško 2009; Kotigoroško 2015.

- Fărcaș et al. 2013:** S. Fărcaș, I. Tanțău, M. Mindrescu, B. Hurdu, Holocene vegetation history in the Maramureș Mountains (Northern Romanian Carpathians). *Quaternary International* 293, 2013, 92-104.
- Feurdean et al. 2012:** A. Feurdean, A. Spessa, E.K. Magyari, K.J. Willis, D. Veres, T. Hickler, Trends in biomass burning in the Carpathian region in the last 15,000 years. *Quaternary Science Reviews* 45, 2012, 111-125.
- Feurdean, Astaloș 2005:** A. Feurdean, C. Astaloș, The impact of human activities in the Gutâiului Mountains, Romania. *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”*. Geologia 50, 1-2, 2005, 63-72.
- Glodariu, Iaroslavschi 1979:** I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *Civilizația fierului la daci* (Cluj-Napoca 1979).
- Hamar, Sárkány-Kiss 1999:** J. Hamar, A. Sárkány-Kiss (eds.), *The upper Tisa valley* (Szeged 1999).
- Harding 2011:** A. Harding, Evidence for prehistoric salt extraction rediscovered in the Hungarian Central Mining Museum. *Antiquaries Journal* 91, 2011, 27-49.
- Iaroslavschi 1997:** E. Iaroslavschi, *Tehnica la daci* (Cluj-Napoca 1997).
- Josephinische Landesaufnahme 2014:** Josephinische Landesaufnahme 2014 – Josephinische Landesaufnahme (1763-1787). Available at: <http://mapire.eu/de/map/firstsurvey/?layers=osm%2C1%2C73&bbox=-34855.98638465768%2C5412335.762488477%2C3096004.692176162%2C6857912.84141773> (accesat 02.09.2014).
- Kacsó 2011:** C. Kacsó, Repertoriul arheologic al județului Maramureș (Baia Mare 2011).
- Kacsó 2013:** C. Kacsó, Beiträge zur Kenntnis des bronzezeitlichen Metallhandwerks in der Maramuresch. In: (Eds. B. Rezi, R. Németh, S. Berecki) *Bronze Age Crafts and Craftsmen in the Carpathian Basin* (Târgu Mureș 2013), 225-238.
- Kobal 1995-1996:** J. Kobal, Preliminary report on the results of archaeological research on the multi-level fortified settlement of „Chitattia” (near Solotvino/Aknašlatina, thranscarpatian region, Ukraine) by the Expedition of the Transcarpathian Museum of Local History. *JAM* 37-38, 1995-1996, 115-151.
- Kobal 1996:** J. Kobal, Manche Probleme der La Tène-Kultur des Oberen Theißgebietes (Karpatoukraine). *Acta Archaeologica Carpathica* 33, 1995-1996, 139-184.
- Kolníková, Kotigoroško 2011:** E. Kolníková, V. Kotigoroško, New data about coin collection of Mala Kopanja complex. *Karpatika* 40, 2011, 49-68.
- Kotigoroško 1989:** V.G. Kotigoroško, Gorodiska nuseja rabej ery v verchnem Potisej. *Slovenská archeológia* 37, 1989, 21-67.
- Kotigoroško 1991:** V. Kotigoroško, Antichitățile dacice din zona Tisei Superioare. *Thraco-Dacia* 12, 1991, 115-132.
- Kotigoroško 1995:** V. Kotigoroško, Ținuturile Tisei Superioare în veacurile III î.e.n. - IV e.n. (București 1995).
- Kotigoroško 2002:** V. Kotigoroško, Brooches from Malaja Kopanya site and their chronological horizons. *Karpatika* 15, 2002, 135-154.
- Kotigoroško 2009:** V. Kotigoroško, Mala Kopanya. *Micromonografie* (Satu Mare 2009).
- Kotigoroško 2015:** V. Kotigoroško, Centrul sacral al Tisei superioare în epoca La Tène-ului târziu (Satu Mare 2015).
- Lazin, Marina 1999:** G. Lazin, V. Marina, Cercetări arheologice privind epoca traco-dacică în Ucraina Transcarpatică. In: *Relații româno-ucrainiene, istorie și contemporaneitate* (Satu Mare 1999), 149-156.
- Oanca et al. 1987:** D. Oanca et al., *Geografia României. Vol 3: Carpații românești și depresiunea Transilvaniei* (București 1987).
- Popa 1970:** R. Popa, Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea (București 1970).
- Posea 2005:** G. Posea, *Geomorfologia României*, 2nd Edition (București 2005).

- Posea et al. 1982:** G. Posea et al., Enciclopedia geografică a României (București 1982).
- Rustoiu 2002a:** A. Rustoiu, Locuirile dacice. In: V. Vasiliev, A. Rustoiu, E.A. Balaguri, C. Cosma, Solotvino - „Cetate” (Ucraina Transcarpatică). Așezările din epoca bronzului, a doua vârstă a fierului și din evul mediu timpuriu (Cluj-Napoca 2002), 46-90.
- Rustoiu 2002b:** A. Rustoiu, Războinici și artizani de prestigiu în Dacia preromană (Cluj-Napoca 2002).
- Rustoiu 2003:** A. Rustoiu, Sarea Maramureșului și așezările dacice de pe Tisa superioară. *Marmatia* 7/1, 2003, 201-217.
- Rustoiu 2005:** A. Rustoiu, The salt of Maramureș and the Dacian settlements alongside of Upper Tisa. *Mousaios* 10, 2005, 353-367.
- Rustoiu 2008:** A. Rustoiu, Războinici și societate în aria celtică transilvăneană. Studii pe marginea mormântului cu coif de la Ciumești (Cluj-Napoca 2008).
- Rustoiu 2019:** Evolution of environment and human habitation in Maramureș from the Neolithic to the early Middle Age. An overview (in print).
- Sălăgean 2006:** T. Sălăgean, Romanian society in the Early Middle Age (9th-14th Centuries AD). In: (Eds. I.-A. Pop, I. Bolovan) *History of Romania. Compendium* (Cluj-Napoca 2006), 133-208.
- Sümeği 1999:** P. Sümeği, Reconstruction of flora, soil and landscape evolution, and human impact on the Bereg Plain from late-glacial up to the present, based on palaeoecological analysis. In: (Eds. J. Hamar, A. Sárkány-Kiss) *The upper Tisa valley* (Szeged 1999), 173-204.
- Sümeği et al. 2002:** P. Sümeği, R. Kertész, E. Hertelendi, Environmental change and human adaptation in the Carpathian Basin at the late glacial/postglacial transition. In: (Eds. E. Jerem, K. T. Biró), *Proceedings of the 31th International Symposium of Archaeometry Budapest 1998*. BAR Int. Series 1043 (Oxford 2002), 171-177.
- Vasiliev 2003:** V. Vasiliev: Considerații asupra sistemului de fortificație al așezării traco-dacice de la Biserica Albă (Belaija Tserkovi), Ucraina Transcarpatică. *Annales Universitatis Apulensis. Historica* 7, 2003, 113-123.
- Vasiliev 2007:** V. Vasiliev, Locuirea din prima vârstă a fierului de pe „Dealul Mănăstirii”, localitatea Biserica Albă (Belaija Tserkovi), Ucraina Transcarpatică. In: S. Nemeti et al. (Eds.): *Dacia Felix. Studia Michaeli Bărbulescu oblata* (Cluj-Napoca 2007), 33-41.
- Vasiliev et al. 2002:** V. Vasiliev, A. Rustoiu, E.A. Balaguri, C. Cosma, Solotvino – „Cetate” (Ucraina Transcarpatică). Așezările din epoca bronzului, a doua vârstă a fierului și din evul mediu timpuriu (Cluj-Napoca 2002).
- Willis et al. 1998:** K.J. Willis, P. Sümeği, M. Braun, K.D. Bennett, A. Tóth, Prehistoric land degradation in Hungary: Who, How and Why?. *Antiquity* 72, 1998, 101-113.
- Бырня 1968:** П.П. Бырня, Отчет о работах на городище Солотвино в 1967 г. (Кишинев 1968).
- Никулицэ 1987:** И.Т. Никулицэ, Северные фракийцы в VI-I вв. до н.э. (Кишинев 1987).

Dr. hab. Aurel Rustoiu, Academia Română – Filiala Cluj-Napoca, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca, România, e-mail: aurelrustoiu@yahoo.com